

Razlike u agresivnom i prosocijalnom ponašanju djece s obzirom na dob i spol

Barić, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:154745>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-02**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Lucija Barić

RAZLIKE U AGRESIVNOM I PROSOCIJALNOM PONAŠANJU DJECE S
OBZIROM NA DOB I SPOL

Diplomski rad

Zagreb, rujan, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Lucija Barić

RAZLIKE U AGRESIVNOM I PROSOCIJALNOM PONAŠANJU DJECE S
OBZIROM NA DOB I SPOL

Diplomski rad

Mentor rada:

Doc.dr.sc. Marija Šarić Drnas

Zagreb, rujan, 2023.

Izjava o izvornosti diplomskog rada

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

Lucija Barić

ZAHVALA

Od srca zahvaljujem svojoj mentorici Doc.dr.sc. Mariji Šarić-Drnas na svim savjetima i pomoći u pisanju ovog diplomskog rada. Veliko hvala i mojoj obitelji, prijateljima i dečku koji su mi bili najveća podrška i oslonac za vrijeme mog studiranja.

SAŽETAK

Cilj ovog rada bio je istražiti razlike u agresivnom i prosocijalnom ponašanju djece predškolske dobi s obzirom na dob i spol. U ispitivanju je sudjelovalo 107 odgojitelja iz različitih županija u Hrvatskoj. Odgojitelji su procjenjivali agresivno i prosocijalno ponašanje jednog djeteta iz odgojno obrazovne skupine na Skali za procjenu agresivnosti i prosocijalnog ponašanja kod djece (Žužul i Vlahović-Štetić, 1992). Rezultati ispitivanja su djelomično u skladu s dosadašnjim istraživanjima. Naime, potvrđeno je da je agresivnost češća kod djece jasličke nego kod djece vrtićke dobi. Razlog tome leži u činjenici da su starija djeca kognitivno i emocionalno razvijenija te su svoje osjećaje sposobna izraziti na društveno prihvatljiv način. S druge strane, djeca jasličke dobi su manje sposobna verbalno i emocionalno iskazati svoje osjećaje na društveno prihvatljiv način što često rezultira napadima bijesa. Analizom rezultata uočene su i spolne razlike u agresivnosti. Dječaci češće pokazuju agresiju nego djevojčice. Što se tiče prosocijalnog ponašanja, ispitivanjem je potvrđeno da ono raste s dobi, tj. da je više izraženo kod djece vrtićke dobi. Sukladno tome, starija djeca imaju veću potrebu pomoći nekome i utješiti ukoliko je to potrebno te suosjećaju s tom osobom. Prema dosadašnjim istraživanjima, prosocijalno ponašanje izraženije je kod djevojčica nego kod dječaka. Ipak, ovim istraživanjem nije potvrđena značajna spolna razlika u prosocijalnom ponašanju djece predškolske dobi. Istraživanjem je utvrđeno da su agresivno i prosocijalno ponašanje međusobno povezani. Naime, vidljivo je da se porastom razine prosocijalnog ponašanja smanjuje razina agresivnosti kod djece i obratno.

Ključne riječi: agresivno ponašanje, prosocijalno ponašanje, dob, spol

SUMMARY

The aim of this research was to investigate the differences in aggressive and prosocial behavior in preschool children in relation to age and gender. 107 preschool teachers from different districts of Croatia participated in the survey. The educators assessed the aggressive and prosocial behavior of a child from the educational group using the Scale for the Assessment of Aggressiveness and Prosocial Behavior in Children (Žužul and Vlahović-Štetić, 1992). The test results are partially consistent with previous research. Namely, it has been confirmed that aggressiveness is more common in nursery children than in kindergarten-age children. The reason for this is that older children are cognitively and emotionally more developed and are able to express their feelings in a socially acceptable way. Kindergarten-age children, on the other hand, are not yet able to express their feelings verbally or emotionally as they should. This leads to frustration, which often manifests itself in tantrums. This is precisely why aggression is more pronounced in younger children. When analyzing the results, gender differences in aggression were also found. Boys show aggression more often than girls. As for prosocial behavior, the survey confirmed that it increases with age, i.e. it is more pronounced in children of kindergarten age. According to the survey, the older children are, the greater their need to help someone and comfort them if necessary, and they feel compassion for that person. Previous research has found that prosocial behavior is more pronounced in girls than in boys. However, this research did not confirm a significant gender difference in prosocial behavior in preschool children. Research has established that aggressive and prosocial behavior are interrelated. In fact, it is evident that the level of aggressiveness in children decreases when the level of prosocial behavior increases and vice versa.

Key words: aggressive behavior, prosocial behavior, age, gender

Sadržaj

UVOD	1
1. ŠTO JE AGRESIVNOST?	1
1.1 Osobni čimbenici u razvoju agresije	2
1.2 Okolinski čimbenici u razvoju agresije	4
2. SPOLNE RAZLIKE U RAZVOJU AGRESIJE	6
3. RAZVOJ AGRESIJE S OBZIROM NA DOB	8
4. PROSOCIJALNO PONAŠANJE	11
4.1 Uloga osobnih čimbenika u razvoju prosocijalnog ponašanja	11
4.2 Uloga okolinskih čimbenika u razvoju prosocijalnog ponašanja	12
5. SPOLNE RAZLIKE U PROSOCIJALNOM PONAŠANJU	14
6. RAZVOJ PROSOCIJALNOG PONAŠANJA S OBZIROM NA DOB	15
7. ISTRAŽIVANJE	17
7.1 Cilj istraživanja.....	17
7.2 Metodologija, instrument, uzorak.....	Pogreška! Knjižna oznaka nije definirana.
ZAKLJUČAK	24
LITERATURA	25
PRILOG 1	29

UVOD

1. ŠTO JE AGRESIVNOST?

U posljednjih nekoliko godina agresivno ponašanje u stalnom je porastu kod odraslih, ali i kod djece. Agresivno ponašanje je ono ponašanje u čijoj je pozadini namjera da se nekome nanese šteta ili uništi neki objekt (Bartol, 1995). Postoje neki postupci koji se smatraju neagresivnima iako su prouzročili štetu, baš zato što ne proizlaze iz neprijateljske namjere. Na primjer, kada neko dijete u prostoru odgojno-obrazovne ustanove slučajno udari drugo dijete loptom, ne može se reći da je to ponašanje agresivno iz razloga što nije proizašlo iz loše namjere. Cilj agresivnog ponašanja ne mora bit isključivo tjelesno povređivanje već može biti i emocionalno odnosno duševno (Essau i Conradt, 2006). Prema tome, postoji više vrsta agresija. Agresiju možemo podijeliti s obzirom na oblik u kojem se pojavljuje. U tom pogledu razlikujemo otvorenu i relacijsku agresiju.

Pojam otvorene agresivnosti objašnjava se kao otvoreni čin sukobljavanja koji je povezan sa fizičkim nasiljem (Essau i Conradt, 2006). Djeca otvorenog agresivnog ponašanja burnije će reagirati na neku neprijateljsku situaciju od djece prikrivenog agresivnog ponašanja. Relacijska agresivnost odnosi se na nanošenje štete drugima putem socijalnih odnosa (npr. ugrožavanjem društvenih veza i osjećaja pripadnosti grupi, širenjem glasina, ignoriranjem, ogovaranjem itd.) (Šarić Drnas i sur.,2018). To je ponašanje koje zbog uništavanja veza, prijateljstava, pripadnosti skupini ili osjećaja prihvaćenosti šteti drugim ljudima, ili se takvim ponašanjem prijeti (Crick, 1996 prema Essau i Conradt, 2006). Njihovom porastu i brzom širenju danas pridonosi i moderna komunikacijska tehnologija poput facebooka, instagrama, foruma i sl.

Također, agresiju možemo podijeliti s obzirom na funkciju odnosno motiv zbog kojeg se pojavljuje. U ovom pogledu razlikujemo proaktivnu i reaktivnu agresiju. Reaktivna agresivnost je agresivno postupanje koje predstavlja reakciju na neki vanjski podražaj, događaj ili ponašanje (Essau i Conradt,2006). Taj vanjski podražaj, bio on stvaran ili ne kod djeteta izaziva bijes koji u kombinaciji sa lošom sposobnošću upravljanja vlastitim ponašanjem i impulzivnošću rezultira agresivnim reagiranjem na situaciju. „Reaktivno agresivne osobe u velikoj mjeri pokazuju neprijateljsku agresiju s velikim udjelom osvete“ (Essau i Conradt, 2006; str. 18).

S druge strane o proaktivnoj agresivnosti se radi kada dijete planski koristi neko ponašanje radi postizanja određenog cilja ili dominacije nad drugim djetetom (Essau i Conradt, 2006). Proaktivno agresivna djeca često pokazuju asertivnost, vodstvo i smisao za humor (Lohbeck, 2022). Ona također očekuju pozitivan ishod svog agresivnog ponašanja jer su uvjereni da je takvo ponašanje isplativo. Vjeruju da mogu uzdići sebe odnosno svoje vrijednosti tako da nadvladaju svoje vršnjake.

1.1 Osobni čimbenici u razvoju agresije

Istraživači su dokazali da je agresivnost određena genetskim čimbenicima, ali je to također ponašanje koje se uči (Živković, 2006).

Iza agresivnog ponašanja često stoje razni motivi poput želje za dominacijom, Prema Cairns i Cairns (1986) agresivnost se prenosi s generacije na generaciju jer je u suštini korisna kako pojedincu tako i cijeloj vrsti. Baš kao što odnos dominacije postoji u životinjskom svijetu tako postoji i u onom ljudskom odnosno dječjem (Bulić, 2020). Djeca se bore za društveni status i položaj koristeći nadmoć koju postižu agresivnim ponašanjem (uporabom tjelesne sile) pomoću koje zadržavaju kontrolu nad slabijom djecom. Ono dijete koje posjeduje nadmoć uživaju bolji društveni položaj.

Nalazi suvremene medicine ukazuju na to da postoji fiziološka osnova agresivnosti (agresivniji su oni ljudi koji imaju više testosterona, tanju koru velikog mozga, specifičnu, genima određenu funkciju neuroendokrinog sustava, dupliran Y kromosom na kraju kromosomskog lanca koji povećava vjerojatnost agresivnog ponašanja pojedinca, itd.), ali je ne objašnjavaju do kraja (Antičević i sur., 2021).

Temperament kao biološka odrednica može značajno utjecati na razvoj agresivnosti kod djece. On ima velik utjecaj na samoregulaciju. Temperament predstavlja ponašajni stil osobe, odnosno prikazuje kako osoba reagira na određene podražaje u određenim situacijama. (Berk, 2015). Dakle, temperament može podrazumijevati i način na koji pojedinac ostvaruje interakcije s okolinom. On predstavlja skup osobina ličnosti koje neka osoba posjeduje. Taj set može sadržavati razne emocionalne i ponašajne odgovore na određenu situaciju, te regulaciju ponašanja koja se formira još od djetinjstva. Temperament djeteta određuje kako će se ono ponašati u socijalnim interakcijama, kako će percipirati svijet oko sebe i sl.

Jedan od nekoliko modela temperamenta razvili su Buss i Plomin, 1984. i 1986. godine. Prema njihovom modelu, temperament je biološki naslijeđena osobina ličnosti, koja se rano manifestira u djetetovom ponašanju, a može se opisati duž tri dimenzije: emocionalnost, aktivnost i socijabilnost i impulzivnost. Model su sukladno utvrđenim dimenzijama nazvali EASI model.

Emocionalnost se odnosi brzinu djetetova uzbuđenja te na način reagiranja na podražaje iz okoline. Tu dolazimo do pojma samoregulacije koja označava sposobnost djeteta da poveća ili umanji vlastitu reaktivnost ili uzbuđenje na neki podražaj (Isić-Imamović, 2020). Tijekom prvih mjeseci djetetova života, emocionalnost se utvrđuje kao opća reakcija djeteta na nelagodu. U kasnijem se razvoju ona utvrđuje na osnovu reakcije straha ili bijesa. Kakav će se stil emocionalnosti razviti kod djece ovisi i o djetetovom iskustvu.

Relacijska agresija je povezana sa sklonosti prema strahu i anksioznosti dok je otvorena agresija povezana s nižom sklonosti prema strahu i anksioznosti (Loukas i sur., 2005; Terranova i sur., 2008). Niska sklonost prema strahu otežava internalizaciju društvenih normi zbog čega su otvoreno agresivni pojedinci manje pogođeni negativnim posljedicama koje proizlaze iz društveno neprikladnih oblika ponašanja. S druge strane, pojedinci koji su skloni anksioznosti i strahu radije biraju relacijsku agresiju jer je prikriivena i društveno prihvatljivija te je rizik od kazne manji.

Nadalje, reaktivna agresija usko je povezana s povećanom osjetljivošću na podražaje stresa, problemima pažnje, impulzivnošću i društvenim odbacivanjem od strane vršnjaka. Vjerojatnije je da će reaktivno agresivna djeca pokazivati internalizirane probleme koji su uzrokovani nedostatkom regulacije emocija, osobito ljutnje (Lohbeck, 2022). Djeca kod koje se manifestira reaktivna agresivnost često nemaju povjerenja u druge ljude i odnose se prema njima sa velikim oprezom.

S druge strane proaktivno agresivna djeca često pokazuju asertivnost, vodstvo i smisao za humor (Lohbeck, 2022). Ona također očekuju pozitivan ishod svog agresivnog ponašanja jer su uvjereni da je takvo ponašanje isplativo. Vjeruju da mogu uzdići sebe odnosno svoje vrijednosti tako da nadvladaju svoje vršnjake. Proaktivna agresija također je usko povezana s eksternaliziranim problemima, kao što su adolescentna delinkvencija i zlouporaba alkohola.

1.2 Okolinski čimbenici u razvoju agresije

Većina čimbenika rizika u djetinjstvu i adolescenciji za koje se zna da dovode do razvoja agresije su utjecaji okoline, kao što su obiteljske prakse, utjecaji susjedstva, iskustva socijalizacije, utjecaj medija, siromaštvo itd. Sve navedeno svrstava se pod vanjske čimbenike odnosno faktore rizika. Međutim, unutarnji ili čimbenici na individualnoj razini također izlažu djecu riziku od agresivnih ishoda, a uključuju biološke i nasljedne čimbenike, emocionalne i kognitivne attribute te čimbenike temperamenta i osobnosti (Watson i sur., 2004). Put ka ranoj agresivnosti obično uključuje kombinaciju unutarnjih i vanjskih čimbenika rizika.

U jednoj longitudinalnoj studiji, otkriveno je da je dječja razina izloženosti nasilju, dovela do promjena u dječjim uvjerenjima o agresiji, poput „je li agresija prihvatljivo ponašanje?“ što je zatim povezano s kasnijom povećanom agresijom i povećanom agresivnom fantazijom (još jedan unutarnji atribut koji čini se pogoršava agresivno ponašanje) (Watson i sur., 2004 prema Guerra, Huesmann i Spindler, 2003).

Prema brojnim istraživanjima agresivnost je rezultat kombinacije osobnih i okolinskih čimbenika koji potiču njen razvoj (Watson i sur., 2004). Impulzivnost djeteta kao i niska razina samopoštovanja u kombinaciji s nekim okolinskim rizičnim čimbenikom potencijalno će povećati mogućnost agresivnog ponašanja djeteta. Impulzivne osobe često reagiraju brzo i nepromišljeno posebice kada su izložene nekim okolinskim stresorima. Loši obiteljski odnosi, zlostavljanje, izloženost agresivnom medijskom sadržaju i brojni drugi okolinski čimbenici potencijalno mogu kod djeteta potaknuti agresivno ponašanje. Reaktivna agresivnost često je povezana sa autoritarnim odgojem djeteta, nasiljem u obitelji, zlostavljanjem i sl.

Druga opcija uključuje visoku roditeljsku agresiju prema djetetu u obliku tjelesnog kažnjavanja ili zlostavljanja djeteta, što može biti povezano s drugim negativnim obiteljskim ponašanjem i s djetetovim razvijanjem negativne slike o sebi koji izlažu dijete opasnosti za postajanje agresivnim (Watson i sur., 2004). Razvoj izbjegavajuće ili anksiozne privrženost u ranom djetinjstvu može utjecati na pojavu agresivnog ponašanja djeteta u budućnosti (Kušević i Melša, 2017). Iz navedenog se može zaključiti da identični razvojni ishodi mogu nastati iz različitih kombinacija životnih iskustava i individualnih karakteristika.

Na agresivno ponašanje djeteta nikako nije dobro reagirati agresivno. Poznato je da roditelj u djetetovu životu predstavlja uzor prema kojem dijete modelira svoje ponašanje. Sukladno tome agresivna reakcija roditelja na agresivno ponašanje djeteta predstavlja u potpunosti pogrešan model prema kojem bi dijete formulirao svoje ponašanje. Zapravo, na ovaj način,

roditelji često postižu suprotni učinak odnosno šalju djetetu poruku da je društveno prihvatljivo reagirati agresivno. Umjesto toga roditelj bi trebao ovladati svojim emocijama te objasniti djetetu da je poželjno iskazati svoje emocije samo na način na koji će to biti društveno prihvatljivo. Pri svemu ovom važno je da dijete ne stekne dojam kao da se osuđuje njegova ljutnja (Leach, 2003).

Zapravo, svi osjećaji bi se trebali iskazivati, a ne zadržavati u sebi. Ono što se pri ovom ponašanju treba osuđivati jest način na koji dijete tu ljutnju izražava, a koji je neprimjeren i neprihvatljiv u društvenom kontekstu.

Količina agresivnog ponašanja koje dijete vidi u svojoj okolini može utjecati na to koliko će često agresiju koristiti kao alat za rješavanje problema. Prema nekim istraživanjima u većini obitelji agresivne djece postoje tzv. Obiteljski procesi prisile (Živković, 2006) U ovim obiteljima prevladavaju negativni i neprijateljski odnosi, a prijateljstvo i suradnja potpuno izostaju. Roditelji pretežno viču na djecu, a ona ih ne slušaju te se na kraju svi članovi obitelji počinju ponašati agresivno kako bi smanjili neugodnost od nekog događaja. Agresivno ponašanje nikako ne može smanjiti agresivnost jer se njime djeci šalje pogrešna poruka. U redu je biti ljut i osjećati ljutnju, ali je treba znati i kontrolirati i pokazati na ispravan i društveno prihvatljiv način.

Kvaliteta obiteljskih odnosa doprinosi smanjenju agresivnosti djece. Roditeljska ljubav, toplina te odnos koji roditelji razvijaju s djetetom temelj su svih kasnijih odnosa koje će dijete graditi u svojoj budućnosti.

2. SPOLNE RAZLIKE U RAZVOJU AGRESIJE

Spolne razlike u razinama agresije, koje odražavaju biološke čimbenike kao i društvena iskustva koja razlikuju dječake i djevojčice nisu odmah vidljive; umjesto toga, razine agresivnosti djevojčica i dječaka počinju se razlikovati oko drugog rođendana (Hay i sur.,2021). Djevojčice su sklonije indirektnim oblicima agresije dok dječaci više pokazuju otvorenu tj. fizičku agresivnost. Tim novonastalim spolnim razlikama prethodile su ranije razlike u negativnoj emocionalnosti. Negativna emocionalnost se odnosi na sklonost djeteta ka izražavanju negativnih emocija kao što su tuga, ljutnja, strah, frustracija i anksioznost. Ovo je važan aspekt emocionalnog razvoja i regulacije emocija. Negativna emocionalnost može se manifestirati na različite načine, uključujući plač, bijesne ispade, povlačenje ili agresivno ponašanje (Sindik i Basta-Frljić, 2008). Djevojčice su sklonije strahu i anksioznosti zbog čega će manje spremno koristiti otvorenu agresiju za razliku od dječaka (Raboteg-Šarić, 1995).

Postoje različiti faktori koji mogu doprinijeti spolnim razlikama u negativnoj emocionalnosti. Primjerice, biološki faktori poput razvoja mozga i hormonalnih promjena uvelike utječu na emocionalnu regulaciju i reaktivnost djece. Osim biološki, spolne razlike determinirane su i društveno. Djeca su izložena različitim društvenim normama i očekivanjima o tome kako bi dječaci i djevojčice trebali izražavati svoje emocije. Obiteljsko okruženje i odgoj djeteta također je vrlo važan u ovom kontekstu. Na primjer, društvo može ohrabrivati dječake da budu manje izražajni u vezi s negativnim emocijama, dok djevojčicama može biti dopušteno izražavanje tih emocija. Brža stopa sazrijevanja djevojčica mogla bi potaknuti komunikacijske vještine i samoregulaciju, što bi onda pomoglo u kontroli njihovih agresivnih tendencija. Učestalost otvorenih oblika agresivnosti tj. fizičkog obračuna smanjuje se s dobi.

Već oko treće godine života relacijska agresivnost zastupljenija je kod djevojčica nego kod dječaka, a ta se razlika povećava nastavkom sazrijevanja djece (Simmons, 2002). Osoba kod koje se manifestira ovaj oblik agresivnosti pobrinut će se da neko dijete bude isključeno iz skupine vršnjaka s kojima se druži ili će time prijetiti. Djevojčice se koriste ovom vrstom agresije kako bi se na neki način nametnule i održale dobru sliku o sebi.

Postoje spolne razlike u fizičkoj agresivnosti koje se mogu objasniti biološkim i socijalnim čimbenicima. Pod biološke čimbenike misli se na muške spolne hormone i tjelesnu snagu, koji u kombinaciji rezultiraju većom spremnošću muškaraca da u određenoj situaciji reagira otvorenom agresijom. Kao socijalne čimbenike treba istaknuti razlike u socijalizaciji, s obzirom

da se otvorena, tjelesna agresivnost kod dječaka tolerira i smatra normalnom u određenoj dobi, dok se kod djevojčica takva ponašanja ne dozvoljavaju, pa čak i osuđuju. Može se reći da je agresivnost prihvatljiva u sklopu muške rodne uloge, ali ne i ženske (Keresteš, 2002).

Nadalje, postoji mogućnost da se spolne razlike u agresivnosti javljaju i zbog strukture vršnjačkih grupa. Drugim riječima, djevojčice formiraju manje grupe pa su manipulativna ponašanja učinkovita u takvom okruženju, dok su dječачke grupe veće, slabije definirane i s izraženom kompetitivnošću zbog čega je važnija tjelesna dominacija (Lagerspetz i sur.,1988).

3. RAZVOJ AGRESIJE S OBZIROM NA DOB

Prema brojnim istraživanjima prvi znakovi bijesa uočeni su kod djece između prvog i sedmog mjeseca starosti (Živković, 2006). To su načini na koji djeca reagiraju i iskazuju svoje jake osjećaje koje u toj dobi nisu sposobni izraziti na društveno prihvatljiv način (Živković, 2006). Kod tako male djece najčešći uzrok bijesa je osjećaj nelagode, želja za pažnjom ili neke stalne aktivnosti poput presvlačenja, spavanja i hranjenja. Većina djece pokazuje napadaje bijesa u dobi do tri godine. Nakon toga napadaji bijesa se postupno smiruju. Kada dijete obuzme napadaj bijesa ono se često baca na pod, udara nogama i rukama, vrišti i sl.

Djeca u prvim godinama života vrlo brzo uče te pretežno žele učiniti više od onog na što su zapravo kognitivno i fizički u stanju. To dovodi do frustracije koja se onda manifestira na različite načine te tako dolazi do napadaja bijesa. Napadi bijesa kod djece često su predvidive od strane roditelja jer se pretežno događaju u istim situacijama. Neki od načina sprječavanja napadaja su pridržavanje rutine, izbjegavanje frustracija, skretanje pažnje na najdražu igračku, razumijevanje djetetovih osjećaja i poticanje da ih verbalizira i sl. (Živković, 2006).

Napadaji bijesa postaju problem ako traju dulje vrijeme i ako se pokažu kao uspješan mehanizam da dijete dobije ono što želi. Roditeljima se općenito savjetuje da odgovore na djetetov plač tijekom prve godine djetetova života kao sredstvo za zadovoljavanje djetetovih potreba. U drugoj godini očekuje se da se može odgoditi zadovoljenje djetetovih potreba i roditelji moraju biti u mogućnosti naučiti dijete kako to učiniti (Castiglia, 1988). U toj situaciji dolazi do frustracije jer dijete želi nešto učiniti ili dobiti baš sada, a ne za pet minuta. Frustracija tada potencijalno može prijeći u napadaj bijesa. Unatoč svemu, važno je da roditelji postave jasne granice i ne dopuste da dijete dobije ono što želi samo kako bi spriječili napadaj bijesa. U tom slučaju, dijete će napadaje bijesa ponavljati jer je shvatilo da je posljedica izljeva bijesa zapravo ta da dobije ono što želi. Većinu izljeva bijesa roditelji mogu spriječiti predviđanjem djetetove potrebe (Castiglia, 1988).

Napadaji bijesa opadaju sredinom četvrte godine života djeteta. Ako su ti napadaji samo dio djetetova razvoja dijete između tih napadaja nesmetano obavlja svakodnevne aktivnosti, igra se i komunicira s okolinom (Živković, 2006). Ipak, ako su ti napadaji jaki i prečesti, ako dijete uništava stvari kada ga uhvati bijes i ako se to postupno ne smanjuje s dobi to može upućivati potencijalno na emocionalne ili zdravstvene probleme, u tom slučaju roditelj bi trebao kontaktirati liječnika ili psihologa.

Značajan broj istraživanja pokazuje da se dječaci i djevojčice ponašaju agresivno prema drugima od vrlo rane dobi (Navarro i sur., 2022). Točnije, tjelesno agresivno ponašanje može se uočiti kod male djece u ranom djetinjstvu, a čini se da se intenzivira do druge i treće godine života. Međutim, fizička agresija u djetinjstvu ima tendenciju opadanja s godinama i poprima sve suptilnije oblike koji su odraslima manje očiti. Dječja fizička agresivnost smanjuje se između treće i pete godine života djeteta što se može povezati s moralnim i govornim razvojem djece (Živković, 2006). Djeca se s godinama razvijaju te postaju sposobna svoje osjećaje verbalizirati i iskazati ih na društveno prihvatljiviji način zbog čega i dolazi do opadanja otvorene agresije i porasta one relacijske (Essau i Conradt, 2006). Razlog prelaska iz jednog oblika agresije u drugi leži u činjenici da se djeca s godinama razvijaju u svim aspektima od moralnog razvoja pa sve do kognitivnog i emocionalnog. Sukladno s time agresivnost prelazi u onaj oblik koji je društveno prihvatljiviji. Djeca u dobi od oko 30 mjeseci pokazuju relacijsku agresiju u svojim interakcijama s drugom djecom, što se lako razlikuje od fizičke agresije (Navarro i sur., 2022).

Neka istraživanja pokazuju da djeca u dobi od tri do šest godina razumiju što znači nauditi drugima, pa bi njihove postupke trebalo smatrati oblikom agresivnog ponašanja (Navarro i sur., 2022). Djeca već u djetinjstvu koriste proaktivnu agresiju kako bi zastrašila druge ili postigla dominaciju unutar grupe vršnjaka.

Ljutnja može ozbiljno naštetiti nečijem životu, odnosima i okolini ako postaje nekontrolirana i izražava se kroz destruktivno ponašanje (Ersan, 2020). S tim u vezi ljutnja se smatra najintenzivnijom emocijom koju predškolska djeca pokazuju u međuljudskim odnosima i dovodi do raznih problema, posebice agresije. Djeca koja pokazuju intenzivan bijes počevši od dobi od 6 mjeseci imaju visoke razine fizičke agresije i stoga je poznato da imaju poteškoća u postizanju prihvaćanja od strane svojih vršnjaka, roditelja i učitelja (Ersan, 2020).

Izražavanje emocija u skladu s društvenim kontekstom upućuje na koncept koji posljednjih se godina opsežno istražuje: regulacija emocija. Regulacija emocija je sposobnost reguliranja emocionalnog stanje u skladu s društvenim kontekstom u kojem se pojedinac susreće s emocionalnim podražajem. U procesu uređenja emocionalnog stanja, pojedinac se može koristiti strategijama za rješavanje problema ili im se prilagoditi: biti sposoban obuzdati svoju ljutnju, izraziti svoje osjećaje na odgovarajući način i uključiti se u pozitivne interakcije s drugim pojedincima (Ersan, 2020). Razvoj vještina regulacije emocija kod djece vrlo je važno

za njihov društveni život, njihovu prilagodbu na svakodnevni život, prihvaćanje od strane vršnjaka, pa čak i školskih dostignuća. Ove vještine variraju i razvijaju se ovisno o dobi i iskustvu.

Postoje razlike između proaktivne agresije u odnosu na reaktivnu agresiju koja uključuje snažne odgovore na provokacije drugih. Takve se razlike mogu uočiti u interakcijama vrlo male djece s braćom, sestrama i vršnjacima. Na primjer, mala djeca imaju znatno veću vjerojatnost da će upotrijebiti silu instrumentalno povlačeći igračke vršnjaka nego udarajući ili šutirajući druge ljude bez vidljivog razloga. Sila se često koristi reaktivno, kao odgovor na provokacije druge male djece, a ne kao prvi čin u društvenom susretu (Hay i sur., 2021).

Agresija koja se rano pojavljuje zajedno s neurobiološkim problemima ključni je prediktor poremećaja ponašanja koji traju u kasnijem djetinjstvu.

4. PROSOCIJALNO PONAŠANJE

Prosocijalno ponašanje je izraz koji se koristi za označavanje namjernih radnji kojima je zajednički cilj pogodovanje drugoj osobi kako bi se zadovoljile njezine potrebe (Salerni i Caprin, 2022). U tom smislu, pridjevi prosocijalan i altruističan često se koriste u literaturi kao sinonimi iako obuhvaćaju samo djelomično preklapajuća značenja: zapravo, altruizam podrazumijeva prosocijalno ponašanje u užem smislu jer je to oblik prosocijalnog ponašanja u kojem pomagač od primatelja pomoći ne očekuje ništa zauzvrat za pruženu pomoć, posljedično, altruistična ponašanja treba smatrati potkategorijom prosocijalnog ponašanja.

Nasuprot uvriježenom mišljenju da djeca tek postupno uče biti prosocijalno osjetljiva na druge kao funkciju uspješne socijalizacije, rana pojava širokog spektra spontanih pozitivnih ponašanja dobro je dokumentirana do kraja prve godine života. Zapravo, studije pokazuju da je djetetov stav prema prosocijalnom ponašanju toliko jak da želja za pripadanjem može potaknuti ponašanje pomaganja i dijeljenja te potrebu da se nekoga utješi (Salerni i Caprin, 2022). Doista, od početka druge godine mala djeca mogu spontano pružati i korisne informacije, kroz gestu pokazivanja, i instrumentalnu pomoć bez eksplicitnih zahtjeva ili očekivanja nagrade.

Drugim riječima, djeca rano prepoznaju potrebu za pomoći kod drugih, iako oblici odgovora pokazuju različite razvojne obrasce od dojenčadi do predškolske dobi. Za zdrav socijalni razvitak vrlo su važne socijalne vještine suradnje, empatije, tolerancije te kontrole emocija koje su ključne za razvoj prosocijalnog ponašanja i socijalne prilagođenosti. Socijalizacija može ići u pozitivnom smjeru (razvoj poželjnih oblika ponašanja – prosocijalno ponašanje) i negativnom smjeru (razvoj nepoželjnih oblika ponašanja – antisocijalno ponašanje) (Brebrić, 2008). Prema Brebrić (2008) postoji negativna korelacija između agresivnosti i prosocijalnog ponašanja.

4.1 Uloga osobnih čimbenika u razvoju prosocijalnog ponašanja

Prosocijalno ponašanje obilježeno je dvama čimbenicima. Prvi je socijalna kompetencija koja se očituje u uspješnim socijalnim interakcijama prilikom kojih je pojedinčeva sposobnost zadovoljavanja vlastitih potreba tijekom održavanja pozitivnih odnosa s drugima od iznimne važnosti. Drugi čimbenik je emocionalna kompetencija koja je vidljiva u prikladnom izražavanju emocija, razumijevanju vlastitih emocija i emocija drugih ljudi te u uspješnoj emocionalnoj regulaciji (Vranjican, Prijatelj i Kuculo, 2019 prema Rose-Krasnor i Denham,

2009). Socijalne i emocionalne kompetencije u kombinaciji čine prilagođeno ponašanje pojedinca u društvu. Rana emocionalna regulacija uči se u kontekstu interakcije majke i djeteta.

Svaka osoba je individua za sebe koja se razlikuje od ostalih po crtama ličnosti, temperamentu, kognitivnom i emocionalnom razvoju i brojnim drugim činiteljima koji određuju hoće li se ta osoba u određenoj situaciji pod određenim okolnostima ponašati prosocijalno te u kojoj će mjeri to učiniti.

Provedena su brojna istraživanja kako bi se utvrdili uzroci prosocijalnog ponašanja i zaključak je zapravo da uz crte ličnosti postoji još niz faktora koji utječu na pojavu prosocijalnog ponašanja. Neki od njih su određena situacija, rod pomagača, kultura i raspoloženje (Aronson i sur., 2005).

Drugim riječima, pozitivno raspoloženje povećava mogućnost za pomaganje drugima. Negativna raspoloženja djeluju pozitivno na prosocijalno ponašanje kod onih osoba koje pomaganje drugima smatraju samonagrađujućim. Pomoć nekome u njima izaziva osjećaj zadovoljstva te na taj način svoja razmišljanja usmjeravaju na tuđe nezadovoljstvo, a ne na vlastito. Zaokupljenost vlastitim problemima i neugodnim emocijama smanjuje usmjerenost na druge ljude, a samim time i vjerojatnost pomaganja (Mandekić, 2022 prema Raboteg-Šarić, 1995).

4.2 Uloga okolinskih čimbenika u razvoju prosocijalnog ponašanja

Prema brojnim istraživanjima dokazano je da je prisutnost drugih ljudi ključan faktor u tome hoće li se neka osoba odlučiti na prosocijalno ponašanje, odnosno hoće li pomoći nekome kome je to potrebno. Dokazano je da ljudi manje pomažu kada su u prisustvu drugih osoba nego kada su sami što se naziva „efekt pasivnog promatrača“. Ključni razlog tome je strah. U ljudima se javlja strah od potencijalne negativne evaluacije situacije. Drugim riječima osoba se boji da bi pomoć koju nekome nudi u određenoj situaciji potencijalno mogla biti ne primjerena ili pak ne potrebna (Raboteg-Šarić, 1995).

Zanimljivo je istaknuti i da su ljudi skloniji prosocijalnom ponašanju u ruralnim područjima i manjim gradovima, tj. u područjima manje gustoće naseljenosti, nego u velegradovima gdje je veća gustoća naseljenosti (Vidović, 2017). U literaturi se to objašnjava pojmom urbane prenapučenosti. Naime, u velegradovima su ljudi izloženiji brojnim podražajima i ne dopuštaju

da ih ti podražaji preplave, već se drže za sebe. Kada se ti isti ljudi nađu u manjim gradovima ili seoskom području češće pomažu onima kojima je pomoć potrebna.

5. SPOLNE RAZLIKE U PROSOCIJALNOM PONAŠANJU

I biološki spol i rodno određena društvena iskustva mogu utjecati na prosocijalno ponašanje djece. Iako postoje teorijske tvrdnje o ulozi spola u prosocijalnom ponašanju odraslih dokazi o spolnim razlikama u ranoj dobi su mješoviti (Hay i sur.,2021). Istraživanja su pokazala da dječaci razvijaju viši prag osjetljivosti na tuđe emocije i stoga mogu biti u manjem stupnju svjesni utjecaja na svoje ponašanje na dobrobit drugih (Torstveit i sur., 2016).

Tijekom odgoja djeca uče o rodnim ulogama i onome što se od njih očekuje. Dječake se odgaja da budu asertivniji, dok se djevojčice potiče da budu brižnije. Vjerojatnije je da će dječaci osjetiti krivnju zbog kršenja pravila, dok će djevojke osjetiti više krivnje ako njihov prijestup šteti njihovom odnosu s drugima. Postoje razlike u odnosu između sklonosti osjećaju krivnje, empatije i pomagačkog ponašanja između dječaka i djevojčica. Djevojčice bi zbog socijalizacije mogle imati povećanu sposobnost da budu svjesne i usklađene s učincima svog ponašanja te da mogu predvidjeti reakciju drugih ljudi na svoje postupke.

Ovo je usko povezano sa sklonošću osjećaju krivnje i empatijom (Torstveit i sur., 2016). Prema Torstveit i sur. (2016) još jedan važan čimbenik koji navodi djevojčice da budu sklonije osjećaju krivnje je to što su odgajane da budu osjetljivije na tuđe osjećaje i dobrobit. Djevojčice i dječaci podjednako će vjerojatno promatrati situaciju u kojoj je nekome potrebna ljudska pomoć.. Međutim, veća je vjerojatnost da će djevojčice biti uznemirenije i izraziti zabrinutost za tu osobu od dječaka.

6. RAZVOJ PROSOCIJALNOG PONAŠANJA S OBZIROM NA DOB

Prosocialno ponašanje se mijenja s dobi djeteta. Starija djeca češće pokazuju prosocialno ponašanje od mlađe djece. Razlog tomu je taj što djeca s dobi napreduju u misaonom i emocionalnom smislu te tako istraživanja nalaze veću učestalost i složenost prosocialnog ponašanja. Starija djeca imaju i više iskustva socijalizacije, koja povećavaju prosocialnu responsivnost (Farver i Husby Branstetter, 1994). Drugim riječima, dijete s dobi stječe više socijalizacijskih iskustava, sudjeluje u više socijalnih interakcija, stvara prijateljstva, uviđa kako se ponašati na društveno prihvatljiv način i sukladno s time gradi svoj položaj u društvu. Iz tog razloga starija djeca imaju više iskustva socijalizacije, a zbog toga i veću prosocialnost. Kod mlađe djece javlja se interes za vršnjake te prvotno imaju potrebu utješiti nekoga tko je tužan iako emocionalno i kognitivno nisu u fazi razvoja da bi razumjeli tu tugu u potpunosti. Starija djeca spremnija su na suradnju zbog razvijenijih kognitivnih sposobnosti zbog čega svoja ponašanja mogu prilagoditi cjevima koje žele postići (Vasta i sur., 1998). Dijete s godinama napreduje u svim razvojnim aspektima te postaje empatično i sposobno suosjećati s drugom osobom i pružiti joj pomoć i podršku. Kod starije djece se uz empatiju javlja i nastojanje da se pomogne žrtvi (Živković, 2006). Znanstveno je dokazano da se altruizam kod djece može učiti pohvaljivanjem i nagrađivanjem altruističnog ponašanja (Živković, 2006). Pri povaljivanju mnogo je učinkovitije povaliti djetetovo altruistično ponašanje, a ne samo aktivnost.

Prosocialno ponašanje se također uči promatranjem (Živković, 2006). Dijete će prije pomoći nekome ako je vidjelo odraslu osobu (posebice sebi blisku) kako je to učinila. Psiholozi, kao ponašanja koja su važna za smanjenje agresije, ističu suradnju i pružanje pomoći drugima (Živković, 2006). Kod agresivne djece vrlo je važno potaknuti suradničko u pomagачko ponašanje kroz koje djeca razvijaju samopouzdanje i pozitivnu sliku o sebi zbog pozitivnih reakcija društva na takvo ponašanje (pohvale, pažnju...). Pozitivni odgovori okoline potiču razvoj prosocialnog ponašanja kod djece i smanjuju vjerojatnost agresivnog ponašanja.

Prosocialna ponašanja proizlaze iz raznolike motivacije. Npr., altruizam se odnosi na prosocialno ponašanje koje je intrinzično motivirano, dok neka prosocialna ponašanja mogu biti motivirana društvenim nagradama, izbjegavanjem kazne ili poboljšanjem vlastite dobrobiti (Spinrad i Gal, 2018). Vjeruje se da se altruističke motivacije temelje na empatiji, afektivnom odgovoru koji proizlazi iz strepnje ili razumijevanja tuđeg emocionalnog stanja. Pretpostavlja se da empatija i simpatija potiču prosocialno ponašanje. Individualne razlike u prosocialnom ponašanju i empatiji mogu se predvidjeti dispozicijskim čimbenicima (tj. temperamentom),

socio-kognitivnim čimbenicima (npr. samoprepoznavanjem, poznavanjem emocija), kao i praksama socijalizacije (Spinrad i Gal, 2018).

7. ISTRAŽIVANJE

7.1 Cilj, problemi i hipoteze istraživanja

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi razlike u agresivnom i prosocijalnom ponašanju kod djece predškolske dobi s obzirom na dob i spol.

Dosadašnja istraživanja upućuju na to da su dječaci skloniji otvorenom agresivnom ponašanju od djevojčica te da je ono zastupljenije kod mlađe djece. Što se tiče prosocijalnog ponašanja, istraživanja su pokazala da se ono povećava s dobi djeteta i zastupljenije je kod djevojčica. Na temelju dosadašnjih rezultata, oblikovane su hipoteze ovog istraživanja.

H1. Agresivno ponašanje će biti više zastupljeno kod dječaka nego kod djevojčica

H2. Prosocijalno ponašanje biti će više zastupljeno kod djevojčica nego kod dječaka

H3 Agresivno ponašanje biti će zastupljenije kod djece jasličke dobi

H4 .Prosocijalno ponašanje biti će zastupljenije kod djece vrtićke dobi

8. METODA

8.1 Sudionici i postupak

Podaci su prikupljeni metodom anketnog upitnika koji je bio u online obliku te su ga ispunjavali odgojitelji za djecu. U ispitivanju je sudjelovalo 107 odgajatelja od kojih je svaki ispunio upitnik za jedno dijete iz svoje skupine po izboru. U istraživanje su mogla biti uključena djeca od 1-7 godina starosti. Upitnik je ispunjen za 65 dječaka (61%) i 42 djevojčice (39%). Ispunjavanje upitnika se provodilo na platformi „Google forms“ u kojoj su sudjelovali odgajatelji iz različitih županija. Osobni podaci odgojitelja kao i djece nisu se nigdje evidentirali. U obzir su bili uzeti samo dob i spol djeteta koji su bili ključni za istraživanje i selekciju dobivenih rezultata.

8.2 Instrumenti

Podaci o razlikama u agresivnom i prosocijalnom ponašanju djece prikupljeni su pomoću anketnog upitnika „Skala za procjenu agresivnosti i prosocijalnog ponašanja kod djece“ (Žužul i Vlahović-Štetić, 1992). Upitnik je sadržavao 20 pitanja od kojih se 10 pitanja odnosilo na agresivnost, a 10 na prosocijalno ponašanje. Upitnik je bio zatvorenog tipa te su ispitanici odgovarali na skali Likertovog tipa od 1 (nikad se tako ne ponaša) do 5 (gotovo uvijek se tako ponaša).

9. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA

Na početku analize izračunati su deskriptivni podaci ispitivanih varijabli koji su prikazani u Tablici 1 i Tablici 2.

Tablica 1 Prikaz deskriptivnih podataka agresivnog i prosocijalnog ponašanja na uzorku dječaka i djevojčica i razlike u agresivnom i prosocijalnom ponašanju djece s obzirom na spol

	Spol	M	SD	t
Agresivno ponašanje	M	3.1662	.96425	2.708**
	Ž	2.6357	1.02739	
Prosocijalno ponašanje	M	3.2769	.85399	-1.800
	Ž	3.5833	.86895	

** $p < 0.01$

Na temelju aritmetičkih sredina (Tablica 1) može se vidjeti kako dječaci postižu više vrijednosti u procjeni agresivnog ponašanja od djevojčica. Rezultati t testa pokazuju da je ta razlika statistički značajna ($t = 2,708$; $p < 0,01$), čime je potvrđena prva hipoteza istraživanja.

Temeljem aritmetičkih sredina (Tablica 1) može se vidjeti kako djevojčice postižu više vrijednosti u procjeni prosocijalnog ponašanja od dječaka. Rezultati t testa pokazuju da ta razlika nije statistički značajna ($t = -1.800$; $p > 0,01$), što bi značilo da druga hipoteza istraživanja nije potvrđena. Prema postojećem teorijskom okviru, djevojčice imaju izraženije prosocijalno ponašanje od dječaka. Ipak postoje istraživanja prema kojima također nije dobivena statistički značajna spolna razlika u prosocijalnom ponašanju djece predškolske dobi (Kvaternik, 2019). Sukladno s time, ovaj fenomen potrebno je dodatno istražiti.

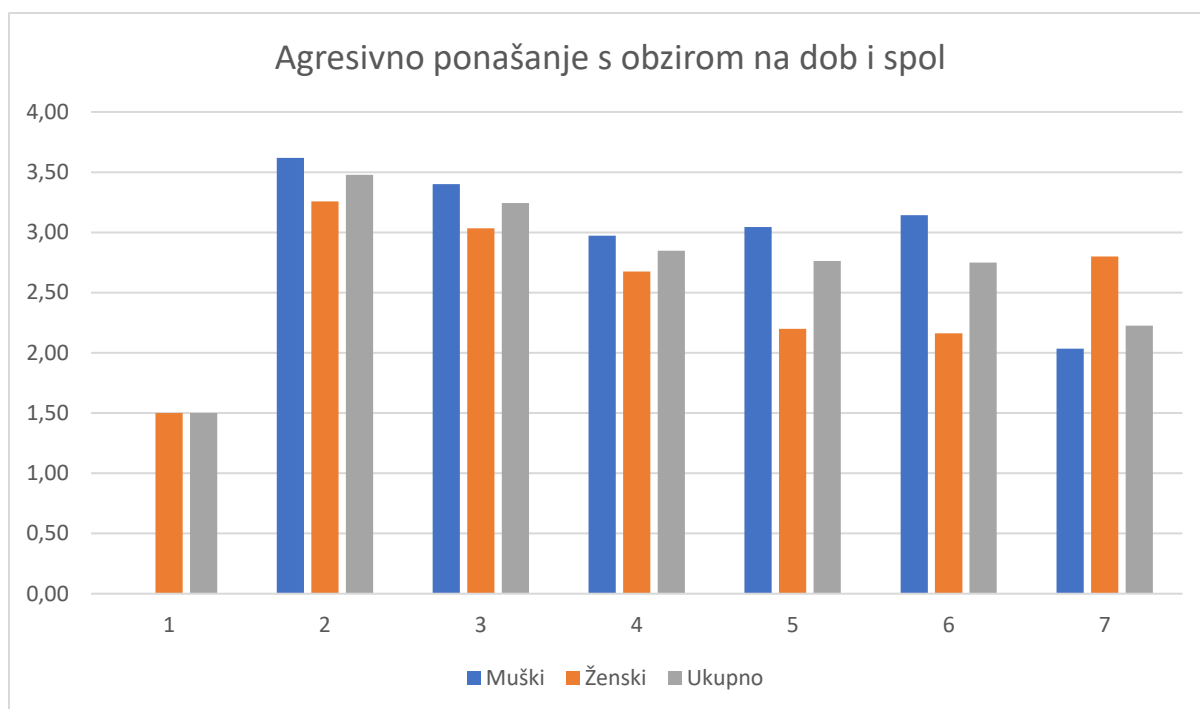
Tablica 2 Prikaz deskriptivnih podataka agresivnog i prosocijalnog ponašanja na uzorku djece jasličke i vrtičke skupine i razlike u agresivnom i prosocijalnom ponašanju djece s obzirom na dob

	Dob	Srednja vrijednost	St. devijacija	t
Agresivno ponašanje	Jaslička	3.3050	.86230	2.956**
	Vrtička	2.7507	1.05362	
Prosocijalno ponašanje	Jaslička	3.0150	.79986	-3.723**
	Vrtička	3.6254	.83255	

**p<0.01

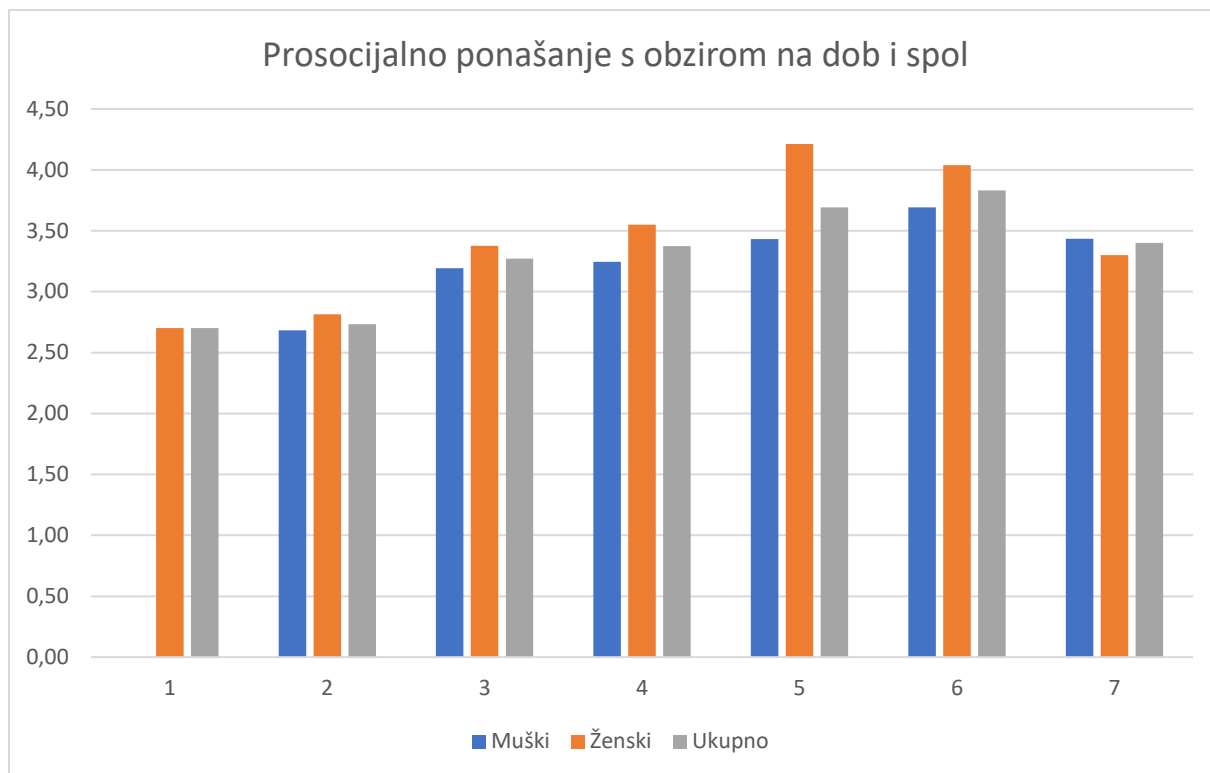
Iz aritmetičkih sredina (Tablica 2) može se vidjeti kako je agresivno ponašanje zastupljenije kod djece u jaslicama nego kod djece vrtičke dobi. Na temelju rezultata t testa ($t = 2,956$; $p < 0.01$), zaključuje se da je razlika statistički značajna, čime je potvrđena 3. hipoteza istraživanja.

Iz aritmetičkih sredina se može vidjeti kako je prosocijalno ponašanje zastupljenije kod djece vrtičke skupine nego kod djece jasličke dobi. Na temelju rezultata t testa ($t = -3.723$; $p < 0.01$), zaključuje se da je razlika statistički značajna, čime je potvrđena 4. hipoteza istraživanja.

Slika 1 Agresivno ponašanje s obzirom na dob i spol

Na slici 1 je vidljivo da agresivno ponašanje i kod djevojčica i kod dječaka polako s dobi opada. Agresivnost je općenito manje izražena kod djevojčica nego kod dječaka i to u svim prikazanim dobnim skupinama. Istraživanja pokazuju da postoje spolne razlike u agresivnosti. U predškolskoj dobi dječaci su fizički agresivniji. Skloniji su započeti tučnjavu te agresivno odgovoriti na napad. Djevojčice s druge strane nisu toliko sklone fizičkoj agresivnosti, ali koriste druge oblike agresivnog ponašanja poput nazivanja pogrdnim imenima, ogovaranja i izoliranja iz društva (Vasta i sur.,1998).

Slika 2 Prosocijalno ponašanje s obzirom na dob i spol

Na slici 2 je vidljivo da prosocijalno ponašanje raste proporcionalno s dobi djeteta. Na vrhuncu je između pete i šeste godine života djeteta. Prosocijalno ponašanje izraženije je kod djevojčica nego kod dječaka i to u svim dobnim uzrastima. Jako dugo se smatralo da su empatija i sposobnost zauzimanja tuđeg stajališta nužni preduvjeti za javljanje prosocijalnog ponašanja. S obzirom da su te osobine slabije razvijene kod djece predškolske dobi zaključivalo se da se djeca nikako ne mogu ponašati prosocijalno.

Ipak, postoje dokazi da se djeca počinju ponašati prosocijalno u vrlo ranoj dobi. Jedan od primjera je dijeljenje igračaka s drugom djecom, a takva ponašanja mogu se uočiti i kod djece mlađe od dvije godine (Erceg, 2014). Znanstveno je dokazano da djeca već od najranije dobi imaju potrebu pomoći drugima pa je tako već kod dvogodišnjaka uočena sklonost i potreba da pomažu u pospremanju kuće (Vasta i sur.,1998). U istraživanjima koja proučavaju spolne razlike u prosocijalnom ponašanju uočeno je da su djevojčice sklonije prosocijalnom ponašanju od dječaka, ali takve procjene potencijalno mogu biti rezultat društvenih očekivanja i stereotipa o spolnim razlikama (Erceg, 2014). U istraživanja baziranim direktno na spolnim razlikama prosocijalnog ponašanja, one su puno manje izražene.

Tablica 3 Prikaz korelacije agresivnog i prosocijalnog ponašanja

	Agresivno ponašanje
Prosocijalno ponašanje	-.504**

** p<0.01

Iz Tablice 3 uočava se značajna negativna korelacija između prosocijalnog i agresivnog ponašanja što je u skladu s literaturom (Erceg, 2014). Rezultat sugerira da su prosocijalno i agresivno ponašanje povezani te da se povećanjem razine prosocijalnog ponašanja smanjuje razina agresivnog ponašanja i obrnuto.

ZAKLJUČAK

Rezultati provedenog istraživanja se većinom poklapaju s već postojećim teorijskim okvirom vezanim za agresiju i prosocijalno ponašanje. Vidljivo je da je spol značajan čimbenik u pojavi agresije, ali ne i prosocijalnog ponašanja. Drugim riječima, kod dječaka je agresivnost više izražena nego kod djevojčica dok kod prosocijalnog ponašanja nisu utvrđene spolne razlike. Druga varijabla ključna za ovo istraživanje bila je dob djeteta. Iz rezultata je vidljivo da i dob uvelike utječe na dječje ponašanje. Agresija opada s dobi djeteta što je vidljivo u višoj zastupljenosti agresije u skupini djece jasličke dobi za razliku od djece vrtićke dobi. S druge strane, prosocijalno ponašanje je više zastupljeno u skupini djece vrtićke dobi za razliku od skupine djece jasličke dobi. Na razvoj agresije i prosocijalnog ponašanja djelomice utječe genetika, ali i velikim dijelom vanjski čimbenici poput stila roditeljstva. Povećanjem razine prosocijalnog ponašanja smanjuje se razina agresivnog ponašanja kod djece. Na dječje se ponašanje može utjecati samo je važno uočiti problem te na njega pravovremeno i adekvatno reagirati.

LITERATURA

- Antičević, T. (2021). Agresivnost u adolescenciji. Istraživanje nekih oblika agresivnog ponašanja srednjoškolaca. *Nastavnička revija*, 2 (2), 3-23. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/393524>
- Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Mate.
- Atkins, M. S., & Stoff, D. M. (1993). Instrumental and hostile aggression in childhood disruptive behavior disorders. *Journal of abnormal child psychology*, 21(2), 165–178. Preuzeto s <https://doi.org/10.1007/BF00911314>
- Bartol, C.R. (1995): *Criminal behaviour: A psychosocial approach*. Prentice Hall
- Bilić, V. (2010). Povezanosti medijskog nasilja s agresivnim ponašanjem prema vršnjacima. *Odgovorne znanosti*, 12 (2), 263-281. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/101911>
- Bjorkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J., Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends regarding direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 18, 117-127.
- Brebrić, Z. (2008). Neke komponente emocionalne inteligencije, školski uspjeh, prosocijalno i agresivno ponašanje učenika u primarnom obrazovanju. *Napredak*, 149 (3), 296-311. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/123115>
- Bulić, H. (2020). *Agresivnost kod predškolske djece*. Završni rad. Split: Sveučilište u Splitu
- Cairns, R. B. i Cairns, B. D. (1986.) *Biološke odrednice agresije: dominacija*. U: Vasta, R., Haith, M.M. i Miller, S.A. *Dječja psihologija*. 2004. Naklada Slap.
- Castiglia P. T. (1988). Temper tantrums. *Journal of pediatric health care : official publication of National Association of Pediatric Nurse Associates & Practitioners*, 2(5), 267–268. Preuzeto s [https://doi.org/10.1016/0891-5245\(88\)90160-5](https://doi.org/10.1016/0891-5245(88)90160-5)
- Erceg, I. (2014). Povezanost agresivnog i prosocijalnog ponašanja sa sociometrijskim statusom kod djece predškolske dobi. Pripravnički rad. Zagreb: DV En ten tini
- Ersan C. (2020). Physical aggression, relational aggression and anger in preschool children: The mediating role of emotion regulation. *The Journal of general psychology*, 147(1), 18–42. Preuzeto s <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31084410/>
- Essau, C. A., Conradt, J. (2006). *Agresivnost u djece i mladeži*. Naklada Slap.

- Farver, J. A. i Husby Branstetter, W. (1994). Preschoolers' prosocial responses to their peers' distress. *Developmental Psychology*, 30, 334-341.
- Hay, D. F., Paine, A. L., Perra, O., Cook, K. V., Hashmi, S., Robinson, C., ... & Slade, R. (2021). Prosocial and aggressive behavior: A longitudinal study. *Monographs of the society for research in child development*, 86(2), 7-103. Preuzeto s <https://srcd.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/mono.12427>
- Isić-Imamović, A. (2020). *Modeli, odrednice i ispitivanje temperamenta djece*. Zbornik Radova Islamskog Pedagoškog Fakulteta u Zenici, 18(18), 167–192.
- Juul, J. (2018). *Agresivnost! Nov i opasan tabu*. Harfa
- Keresteš, G. (2002). *Dječje agresivno i prosocijalno ponašanje u kontekstu rata*. Naklada Slap.
- Kušević, Z. i Melša, M. (2017). Agresivnost kod djece i adolescenata. *Socijalna psihijatrija*, 45 (2), 105-116. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/270863>
- Kvaternik, I. (2019). *Empatija, prosocijalno ponašanje i temperament djece vrtićke dobi*. Završni rad. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli; Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti.
- Leach, P. (2004). *Vaše dijete*. Algoritam
- Lohbeck, A. (2022). Reactive and Proactive Aggression among Children and Adolescents: A Latent Profile Analysis and Latent Transition Analysis. *Children*, 9(11), 1733. Preuzeto s <https://www.mdpi.com/2227-9067/9/11/1733>
- Loukas A., Paulos S.K. i Robinson S. (2005). Early Adolescent Social and Overt Aggression: Examining the Roles of Social Anxiety and Maternal Psychological Control. *Journal of Youth and Adolescence*, 34(4), 335-345.
- Mandekić, I. (2020). *Uloga prosocijalnog ponašanja u socijalnim interakcijama*. Završni rad. Sveučilište Jurja Dobrile u Puli; Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti.
- Navarro, R., Larrañaga, E., Yubero, S., & Vllora, B. (2022). Families, Parenting and Aggressive Preschoolers: A Scoping Review of Studies Examining Family Variables Related to Preschool Aggression. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19 (23)

Potegal, M., i Archer, J. (2004). Sex differences in childhood anger and aggression. *Child and adolescent psychiatric clinics of North America*, 13(3), 513–vii. Preuzeto s <https://doi.org/10.1016/j.chc.2004.02.004>

Raboteg-Šarić, Z. (1995). *Psihologija altruizma: čuvstveni i spoznajni aspekti prosocijalnog ponašanja*, Zagreb

Rajhvajn, L. (2004). *Povezanost agresivnosti i sociometrijskog statusa srednjoškolaca*. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu; Filozofski fakultet

Salerni, N., & Caprin, C. (2022). Prosocial Behavior in Preschoolers: Effects of Early Socialization Experiences With Peers. *Frontiers in psychology*, 13, 840080. Preuzeto s <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2022.840080/full>

Simmons, R. (2002.) *Ženski bullying*. Zagreb: Biblioteka Ambrozija.

Sindik, J., & Basta-Frljić, R. (2008). Povezanost karakteristika temperamenta i spremnosti djece za školu. *Magistra iadertina*, 3(1.).

Spinrad, T. L., & Gal, D. E. (2018). Fostering prosocial behavior and empathy in young children. *Current opinion in psychology*, 20, 40–44. Preuzeto s <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.08.004>

Šarić Drnas, M., Pavin Ivanec, T. i Miljević- Ridički, R. (2018). Odnos roditeljskog ponašanja i otvorene i relacijske agresije adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 25 (2), 195-221. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/clanak/316420>

Terranova A.M., Morris A.S. i Boxer P. (2008). Fear Reactivity and Effortful Control in Overt and Relational Bullying: A Six-Month Longitudinal Study. *Aggressive Behavior*, 34, 104-115.

Torstveit, L., Sütterlin, S., & Lugo, R. G. (2016). Empathy, Guilt Proneness, and Gender: Relative Contributions to Prosocial Behaviour. *Europe's Journal of Psychology*, 12(2), 260-270. Preuzeto s <https://ejop.psychopen.eu/index.php/ejop/article/view/1097/1097.pdf>

Vasta, R., Haith, M. M., Miller, S. A., (1998). *Dječja psihologija-moderna znanost*. Naklada Slap: Jastrebarsko

Vidović, V. (2017). Završni rad. *Prosocijalno ponašanje*. Pomorski fakultet u Splitu

Vranjican, D., Prijatelj, K. i Kuculo, I. (2019). Čimbenici koji utječu na pozitivan socio-emocionalni razvoj djece. *Napredak*, 160 (3-4), 319-338. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/336148>

Watson, M. W., Fischer, K. W., Andreas, J. B., & Smith, K. W. (2004). Pathways to Aggression in Children and Adolescents. *Harvard Educational Review*, 74(4), 404–430. Preuzeto s <https://doi.org/10.17763/haer.74.4.h3771xn5524082q0>

Živković, Ž. (2006). *Agresivnost kod djece*. Đakovo: Tempo

Žužul, M. (1989). *Agresivno ponašanje: psihologijska analiza*. Zagreb: Radna zajednica Republičke konferencije Saveza socijalističke omladine

PRILOG 1

Razlike između agresivnog i prosocijalnog ponašanja s obzirom na dob i spol

Pred Vama se nalazi niz pitanja/tvrdnji koja se odnose na ponašanja koja djeca obično ispoljavaju u vrtiću. Molim Vas da za dijete za koje ispunjavate anketu odgovorite na svako od postavljenih pitanja

Odgovarajte tako da uz svako pitanje/tvrdnju označite jedan od brojeva, pri čemu brojevi imaju sljedeće značenje:

1 - NIKAD SE TAKO NE PONAŠA

2 - RIJETKO SE TAKO PONAŠA

3 - PONEKAD SE TAKO PONAŠA

4 - ČESTO SE TAKO PONAŠA

5 - GOTOVO UVIJEK SE TAKO PONAŠA

Budući da se radi o djeci koju Vi dobro poznajete, vjerujemo da Vam odgovaranje na postavljena pitanja neće predstavljati poteškoće. Vaši odgovori će, međutim, imati smisla jedino ako pažljivo odgovorite na svako pitanje.

Znamo da smo Vam ovim ispitivanjem oduzeli dio vremena, ali se nadamo da uviđate da nam jedino Vi možete dati objektivne informacije o ponašanju djece u određenim situacijama, te Vam se srdačno zahvaljujemo na suradnji.

Anketa je u potpunosti anonimna što znači da ne zahtijeva osobne podatke osobe koja je ispunjava kao ni osobne podatke djeteta,

Dob:

1. 1
2. 2
3. 3
4. 4
5. 5
6. 6
7. 7

Spol:

1. Muški
2. Ženski

1. Posuđuje svoje igračke drugoj djeci

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

2. Svađa se i više na drugu djecu

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

3. Pomaže drugoj djeci

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

4. Želi li doći do nečega, gura djecu koja mu smetaju

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

5. Suosjeća s djecom koja su teško bolesna, ili napuštena, ili im se dogodila nesreća

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

6. Prkosi

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

7. Igračke koje su tuđe vlasništvo čuva jednako kao i svoje vlastite

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

8. U igrama s drugom djecom po svaku cijenu želi pobijediti

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

9. Žali ako se neko dijete u igri ozlijedi

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

10. Ako ga netko izazove, potuče se

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

11. Veseli se ako drugo dijete dobije novu igračku, ili komad odjeće

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

12. Otima igračke drugoj djeci

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

13. Dijeli bombone i slatkiše s drugom djecom

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

14. Izaziva sukobe

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

15. Ako ga drugo dijete za nešto zamoli, učini to

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

16. Ruga se drugoj djeci

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

17. Drago mu je kada neko drugo dijete pobijedi u nekoj igri

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

18. Započinje tuču s drugom djecom

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

19. Suosjeća s djecom koja su kažnjena

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

20. Uništava igračke

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5